

Ks. Zbigniew Wanat, *Hipokrates i sumienie. Teologiczny aspekt formacji moralnej pracowników służby zdrowia*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2019, s. 373.

DOI: <https://doi.org/10.26142/stgd-2019-015>

Istnieje wiele zawodów, których wykonywanie wymaga nie tylko profesjonalizmu, ale także wysokich kwalifikacji etycznych. W powszechnym przekonaniu dotyczy to lekarzy, pielęgniarek i położnych, a także innych pracowników służby zdrowia. Dlatego obok wiedzy i doświadczenia zawodowego jest im potrzebna także odpowiednia formacja moralna. Teologiczną refleksję nad tym zagadnieniem przedstawia książka ks. dra hab. Zbigniewa Wanata, prof. UMK, wykładowcy teologii moralnej na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Jej tytuł *Hipokrates i sumienie* wskazuje na konieczność powrotu do źródła etyki i etosu służby zdrowia, zasady Hipokratesa: *Po pierwsze, nie szkodzić* (łac. *primum non nocere*). Tę starożytną zasadę dopełnia drugi człon postulatyczny o praktycznej konieczności czynienia dobra (łac. *bonum facere*): *salus aegroti suprema lex esto!* – zdrowie chorego niech będzie najwyższym dobrem! Nowe problemy etyczne, które towarzyszą dynamicznemu rozwojowi medycyny potwierdzają aktualność i wagę podjętego tematu. Dlatego warto przyjrzeć się nowej publikacji pytając: na ile przedstawione rozważania pomogą lepiej zrozumieć teologiczne spojrzenie na formację moralną pracowników służby zdrowia? Czy mogą one stać się dla nich swego rodzaju kompasem w codziennym dokonywaniu wyborów aksjonormatywnych?

Już na wstępie warto zauważyć, że zaproponowana refleksja znajduje głębokie uzasadnienie, a jednocześnie bogatą bazę źródłową w nauczaniu papieża XX wieku. Jeden z nich, św. Paweł VI pisał w słynnej encyklice *Humanae vitae*: „Wysokim uznaniem darzymy tych lekarzy i członków służby zdrowia, którzy w pełnieniu swojego zawodu ponad wszelką ludzką korzyść przenoszą to, czego wymaga od nich szczególnie wzgląd na chrześcijańskie powołanie. Niech niezachwianie trwają w zamiarze popierania zawsze tych rozwiązań, które zgadzają się z wiarą i prawym rozumem oraz niech starają się dla tych rozwiązań zjednać uznanie i szacunek ze strony własnego środowiska” (nr 27). Powyższą wypowiedź dopełniają

słowa św. Jana Pawła II zawarte w encyklice *Evangelium vitae*: „Szczególna odpowiedzialność spoczywa na personelu służby zdrowia: lekarzach, farmaceutach, pielęgniarkach i pielęgniarach, kapelanach, zakonnikach i zakonnicach, pracownikach administracyjnych i wolontariuszach. Ich zawód każe im strzec ludzkiego życia i służyć mu. W dzisiejszym kontekście kulturowym i społecznym, w którym nauka i sztuka medyczna zdają się tracić swój wrodzony wymiar etyczny, mogą doznawać oni często silnej pokusy manipulowania życiem, z czasem wręcz powodowania śmierci. Wobec istnienia takiej pokusy wzrasta niezmiernie ich odpowiedzialność, która znajduje najgłębszą inspirację i najmocniejsze oparcie właśnie we wrodzonym i niezbywalnym wymiarze etycznym zawodu lekarskiego, o czym świadczy już starożytna, ale zawsze aktualna przysięga Hipokratesa, według której każdy lekarz jest zobowiązany okazywać najwyższy szacunek życiu ludzkiemu i jego świętości” (nr 89). Przywołane słowa, z jednej strony, doceniają i dowartościwiają środowisko pracowników służby zdrowia, a z drugiej, wskazują na powagę etosu i powinności (odpowiedzialności) tego zawodu. Zarówno wysoki poziom etyczny, jak i wysiłek, który trzeba podjąć, aby go osiągnąć, wymagają pogłębionej formacji moralnej. Taka optyka analiz przyświeca monografii ks. prof. Zbigniewa Wanata.

Na korpus książki składa się pięć rozdziałów zatytułowanych odpowiednio: Współczesne uwarunkowania formacji moralnej (s. 29-86), Formacja sumienia głównym elementem formacji moralnej (s. 87-182), Formacja moralna w świetle Ewangelii życia (s. 183-249), Eklezjalno-sakramentalny aspekt formacji moralnej (s. 251-292), Formacja moralna w perspektywie nadziei (s. 293-323). Całość dopełniają przejrzysty wstęp (s. 11-27) i syntetyczne zakończenie (s. 325-330), a także wykaz literatury (s. 331-366) i skrótów (s. 9-10) oraz streszczenie w języku angielskim (s. 367-373).

Recenzowana książka stanowi przemyślaną całość dotyczącą formacji moralnej wybranej grupy zawodowej. Podkreślić należy, że chodzi o środowisko, które słusznie cieszy się ogromnym zaufaniem społecznym, co jest efektem troski o własny etos zawodowy, często określany jako hipokratejski. Do tego faktu dobrze nawiązuje trafny tytuł monografii „Hipokrates i sumienie”. Słusznie zdaje się sugerować, że tak wiele zależy od dobrze uformowanych sumień, zwłaszcza, że dynamiczny rozwój biomedycyny prowokuje nowe pytania i problemy natury etycznej. Na ten element współczesnego kontekstu formacji moralnej pracowników służby zdrowia Książd Profesor zwraca uwagę już na początku swojej książki. Ponadto, w rozdziale pierwszym przedstawia znacznie szerszą refleksję nad formacyjnymi uwarunkowaniami, która najpierw kieruje uwagę na podstawowe środowiska wychowania moralnego: rodzinę, szkołę i wspólnotę religijną, a następnie uwzględnia dwa szersze zjawiska charakterystyczne dla kultury

Zachodu, na które można wskazać używając wyrażen: „kryzys prawdy” lub „post-prawda” oraz „sekularyzm”.

Przedmiotem rozważań rozdziału drugiego jest formacja sumienia, słusznie uznana za główny wymiar formacji moralnej. Przedstawiona w nim interpretacja sumienia ma charakter biblijny. Obejmuje ona zdolność rozróżniania dobra i zła, na którą wskazuje termin *serce* (gr. *καρδιά*), naukę o sumieniu wynikającą z pedagogii Jezusa, tzn. obecną w Jego słowach i czynach, oraz znaczenie nauczania św. Pawła dla ukształtowania biblijnego pojęcia sumienia – termin *syneidesis* (gr. *συνείδησις*). Drugim zagadnieniem jest możliwość i cel kształtowania sumienia ukazany w perspektywie trynitarnej. Pozwala ona zobaczyć, że sumienie człowieka jest darem kochającego Boga Ojca. Pomaga ono człowiekowi upodabniać się do Syna Bożego i dzięki obecności i działaniu Ducha Świętego wzrastać i spełniać się w miłości. Trzecim, bardziej szczegółowym zagadnieniem jest profetyczna funkcja sprzeciwu sumienia. Refleksja obejmuje omówienie roli biblijnego proroka jako sumienia narodu, przykłady sprzeciwu sumienia zawarte w Starym Testamencie, a także sprzeciw sumienia w świetle słów i czynów Jezusa jako Proroka. To ostatnie zagadnienie jest niezwykle ważne i aktualne w odniesieniu do pracowników służby zdrowia, zwłaszcza w kontekście debat bioetycznych nad tzw. klauzulą sumienia.

Rozdział trzeci kładzie wyraźny nacisk na znaczenie wartości życia ludzkiego. To ona w sposób zasadniczy określa istotę powołania i misji pracowników służby zdrowia. Książd prof. Zbigniew Wanat słusznie podkreśla, że podstawowym światłem i punktem odniesienia dla ich formacji moralnej powinna być Ewangelia życia, jego nienaruszalność i „świętość”. Pozytywne ukazanie wartości życia od poczęcia do naturalnej śmierci Autor dopełnia realistyczną refleksją nad kondycją człowieka, który doświadcza choroby i cierpienia. Stąd w uzasadniony sposób pojawia się w analizach biblijna droga odkrywania zbawczego sensu choroby i cierpienia. W świetle słów i czynów Chrystusa – Boskiego Lekarza i Dobrego Samarytanina – została ukazana potrzeba integralnego i harmonijnego ujmowania zdrowia człowieka oraz odpowiadających mu przejawów troski. Na koniec Autor książki przypomina chrześcijańskie rozumienie dobrej śmierci oraz podkreśla znaczenie duchowego towarzyszenia osobom umierającym.

Rozdział czwarty został poświęcony formacji moralnej pracowników służby zdrowia w perspektywie eklesjalno-sakramentalnej, a więc w ramach duszpasterstwa specjalnego. Książd Profesor omówił specyfikę tego duszpasterstwa, odpowiedzialność i współpracę duszpasterzy i wiernych świeckich oraz wskazał na sprawdzone metody pracy. Zasygnalizował potrzebę lepszego wykorzystania formacyjnych możliwości duszpasterstwa ogólnego oraz koordynacji działań na poziomie parafialnym, a także podkreślił formacyjną rolę sakramentów świętych, zwłaszcza sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii. Ponadto zaakcentował

rolę wzorów osobowych, jakimi są święci Kościoła oraz szlachetni przedstawiciele środowiska medycznego.

Ostatni rozdział książki stanowi refleksję zorientowaną ku przyszłości. Jest pewną propozycją spojrzenia na formację moralną w perspektywie nadziei, która towarzyszy uczniom Chrystusa, gdy podejmują trudne zadania i napotykają przeszkody. Uzasadniając tę nadzieję, Autor słusznie wyakcentował fakt Zmartwychwstania, które jest ostatecznym zwycięstwem Chrystusa nad cierpieniem, chorobą i śmiercią. Pokazał także wybrane przykłady moralnej przemiany pracowników służby zdrowia, które dobrze ilustrują zwycięstwo Ewangelii życia nad przejawami cywilizacji śmierci. Przykłady te mają ogromne znaczenie formacyjne. Książk Profesor wyraźnie podkreślił nadzieję, jaką niesie aktywność i zaangażowanie katolików świeckich, którzy stanowią ogromny potencjał służący formacji moralnej całego środowiska medycznego. Odwołał się przy tym do kilku konkretnych przykładów, które ilustrują różnorodność inicjatyw i wspólnotowy charakter działania. Zwrócił także uwagę na możliwości związane z rozwojem środków społecznego przekazu, postulując zwiększenie obecności w Internecie bogatszej propozycji materiałów, które mogłyby stać się dobrą bazą dla formacji pracowników służby zdrowia.

Recenzowana i w pewnej mierze zaprezentowana powyżej monografia jest bez cienia wątpliwości szerokim ujęciem teologicznym kwestii sumienia w kontekście formacji moralnej pracowników służby zdrowia. Dotyczy zarówno źródeł biblijnych, Magisterium Kościoła oraz wybranej literatury przedmiotu, jak i uwzględnionych aspektów moralnych, eklezjalno-pastoralnych, sakramentalnych, a nade wszystko społeczno-kulturowych (hermeneutyczny postulat *Sitz im Leben*). Trzeba wyraźnie stwierdzić, że książka zawiera nie tylko bardzo aktualną, metodologicznie uporządkowaną refleksję nad ważną kwestią etyczną, ale jest konkretną propozycją uniwersalnego modelu dotyczącego formacji moralnej środowiska zawodowego służby zdrowia. Po uwzględnieniu specyfiki tego środowiska i współczesnego kontekstu jego funkcjonowania, można praktycznie wykorzystywać z dużym powodzeniem na co dzień treści recenzowanej książki. Stąd z całym przekonaniem polecam i rekomenduję publikację ks. prof. Zbigniewa Wanata nie tylko pracownikom służby zdrowia, ale i szerokiemu gronu odbiorców.

KS. WOJCIECH CICHOSZ

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0000-0003-0839-2179